

ارائه الگوی ارزش‌های بنیادین در «سیر تکوین انقلاب اسلامی»

بر اساس گفت‌وگو با امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)

قادر عبدالعلی پور^۱، یزدان فرخی^۲، جواد کیانی^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۸/۰۵

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۳۰

چکیده:

استمرار انقلاب اسلامی پس از ۴۴ سال و پایبندی به آرمان‌های اولیه آن علی‌رغم دشمنی‌های متعدد نظام سلطه، نشان می‌دهد که ساختار و ماهیت انقلاب اسلامی دارای ویژگی‌ها و شاخص‌های منحصر به فردی است که توانسته این مسیر دشوار را طی نماید. هدف از نگارش این مقاله ارائه الگوی ارزش‌های بنیادین «سیر تکوین انقلاب اسلامی» بر اساس گفت‌وگو با امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) است. تحقیق حاضر از نوع کاربردی است که به روش کیفی (تحلیل گفتمان) انجام گرفته است. جامعه آماری در این پژوهش را کلیه بیانات مرتبط با سیر تکوین انقلاب اسلامی که بیانگر اندیشه‌ها و تدابیر حضرت امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) می‌باشد. تجزیه و تحلیل داده‌های به دست آمده با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA انجام شده است. یافته‌های حاصل از تحلیل اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر حضرت امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) نشان داد در فرایند سیر تکوین انقلاب اسلامی بایستی تعداد ۴ بعد، ۲۴ مولفه و ۱۲۰ شاخص (مفهوم) در حوزه ارزش‌های بنیادین برای انقلاب مدنظر باشد. نتایج به دست آمده نشان داد، ابعاد موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس اندیشه‌های حضرت امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، در قالب ارزش‌های بنیادین می‌توانند در چهار بعد اسلامیت، جمهوریت، استقلال و آزادی قرار گیرد. خروجی پژوهش منجر به ترسیم الگوی راهبردی «سیر تکوین انقلاب اسلامی» بر اساس نظرات و تدابیر حضرت امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) شد که این الگو می‌تواند به‌عنوان یک مدلی جامع و مناسب برای یک انقلاب مردمی مدنظر قرار گیرد.

واژگان اصلی: امام خمینی^(ره)، مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی)، انقلاب اسلامی، ارزش‌های بنیادین، سیاست‌ها.

۱. استادیار گروه امنیت دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران

۲. دانشیار گروه تاریخ دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

۳. استادیار روابط بین‌الملل دانشگاه علوم انتظامی امین، تهران، ایران (نویسنده مسئول) kiani.javad2014@gmail.com

مقدمه

انقلاب اسلامی به‌عنوان پدیده‌ای که فراتر از چارچوب نظریه‌پردازان به وقوع پیوست؛ ادبیات جامعه‌شناسان را در حوزه تحولات اجتماعی دگرگون ساخت، چرا که حکایت از برجستگی‌ها و عناصر مهمی چون فرهنگ، ایدئولوژی، دین و رهبری مذهبی در خود دارد که چندان در اصول فکری نظریه‌پردازان انقلاب نمی‌گنجد. هرچند انقلاب اسلامی و حتی چشم‌انداز آن از منظرهای گوناگونی مورد توجه قرار گرفته است و رهیافت‌های برای آن بیان گردیده، اما بدون اتکا به مولفه‌های وجودی آن نمی‌توان افقی فراتر از تحلیل‌های مادی برای آن لحاظ نمود (شاکری و مولوی، ۱۳۹۷: ۱۰۰).

انقلاب به معنای حرکت جمعی توده‌ای خشونت‌بار سیاسی است، البته فراقانونی و طولانی که باعث سرنگونی سریع و اساسی خاستگاه اجتماعی نخبگان سیاسی حاکم را نیز می‌شود. در فرآیند انقلاب، نقش رهبری و تعامل تدریجی آن بسیار چشمگیر است؛ لذا رهبران انقلاب در سه چهره متفاوت رهبری اعم از ایدئولوگ، بسیج‌گر و عملیاتی، بنیانگذار در طول نهضت ظاهر می‌شوند. از این رو دانشمندان و محققان به ارائه دیدگاه‌های متفاوت و متضاد درباره‌ی نقش رهبری پرداخته‌اند، ساختارگرایان معتقد هستند که رهبر نقش آن‌چنانی در انقلاب ندارد، روانشناسان برای نقش رهبری ویژگی‌های گسترده‌ای مطرح کردند و دیگران نیز نقش بینابین برای رهبری بیان نموده‌اند (حاجی‌حسن و غفاری، ۱۳۹۷: ۲۴).

انقلاب اسلامی ایران به‌عنوان یکی از پدیده‌های سیاسی-اجتماعی مهم صدسال اخیر جهان نیز مانند تمامی انقلاب‌های دیگر دارای سیر تکامل و آفت‌هایی است که شناسایی و تدوین آنها برای جلوگیری از شکست و زوال انقلاب و تداوم حرکت دائمی آن و تحقق تمام آرمان‌های انقلاب در همه زمینه‌ها ضروری است. چراکه انقلاب اسلامی ایران زمینه‌ای را فراهم ساخت تا در آن، به دست ملت ایران، سایر انسان‌ها به رحمت‌های معنوی الهی دست یابند (مصباح یزدی، ۱۳۹۲: ۵۶).

با بررسی سیر تکوین انقلاب اسلامی مشخص می‌شود، در شکل‌گیری حکومت جمهوری اسلامی در ایران نظریه «ولایت مطلقه فقیه» نقش بی‌بدیلی داشته است و قانون اساسی نیز آن را به دلیل تبعیت آن از کتاب قرآن و دین مبین اسلام پذیرفته است. در این تفکر، امام خمینی (رحمت‌الله علیه) ولایت مطلقه فقیه را مناسب‌ترین روش حکومت بر جامعه اسلامی بیان داشته‌اند؛ و چنین فرموده‌اند که: «کلیه امور مربوط به حکومت و سیاست که برای پیامبر و ائمه علیهم‌السلام مقرر شده، در مورد فقیه عادل نیز صادق است و عقلاً نیز نمی‌توان فرقی میان این دو قائل شد...» (امام خمینی، ۱۳۴۲: ۶۱۸-۶۱۷) تأکید امام خمینی (رحمت‌الله علیه) بر این مهم بیانگر این است که مشروعیت سیاسی قدرت حاکم دارای ماهیتی الهی و

بلا واسطه است و همین امر باعث سرعت بخشیدن به روند تلفیق دو حوزه اقتدار مذهبی و قدرت سیاسی در برهه انقلاب ایران در سال ۵۷ شد.

توجه آزادی‌خواهان جهان و مسلمانان به شعارها و آرمان‌های انقلاب اسلامی نشان داد این انقلاب دارای ظرفیت‌های ذاتی و قابلیت‌های عملی و نظری برای ایجاد تغییر و تکامل اجتماعی در جوامع اسلامی و انسانی و پذیرش از ملل مسلمان و سایر ملت‌های ستم‌دیده است. اما علی‌رغم گذشت ۴۲ سال از انقلاب شکوهمند اسلامی و تأثیرگذاری آن بر معادلات جهانی، علی‌رغم مطالعات وسیع انجام‌شده در خصوص انقلاب اسلامی، هنوز الگویی علمی، مدون و راهبردی از سیر تکوین انقلاب اسلامی ایران تبیین و تدوین نشده است. لذا ضروری است برای ادامه موفقیت‌آمیز مسیر تکامل و مواجهه با چالش‌ها و رویدادهای پیش روی انقلاب اسلامی، سیر تکوین انقلاب بررسی و الگوی راهبردی حاصل از تحلیل و مرور تجربیات کشور در طول این سال‌ها با توجه به یکی از مؤلفه‌های اصلی قدرت انقلاب اسلامی یعنی رهبری حکیمانه و خردمندانه امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری تبیین و تدوین گردد. سوالی اصلی که نویسنده در این مقاله در پی پاسخ به آن هست به این صورت می‌باشد که الگوی راهبردی «سیر تکوین انقلاب اسلامی» بر اساس اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر حضرت امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) کدام است؟ برای رسیدن به الگوی موردنظر نیاز است تا با طراحی سوال‌های فرعی مسیر رسیدن به این الگو مشخص شود.

سوال فرعی اول: ابعاد موثر در خصوص سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر حضرت امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) کدامند؟

سوال فرعی دوم: مؤلفه‌های موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر حضرت امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) کدامند؟

سوال فرعی سوم: شاخص‌های موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر حضرت امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) کدامند؟

سوال فرعی چهارم: مدل نهایی در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس اندیشه‌ها، آراء، نظرات، رهنمودها و تدابیر حضرت امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری^(مدظله‌العالی) به چه صورت می‌باشد؟

مبانی نظری

پیشینه تحقیق

عظمت و شکوه انقلاب اسلامی ایران به لحاظ داشتن ویژگی‌های کامل یک انقلاب در کشوری که شاه آن از طرف ابرقدرت‌های جهان مورد حمایت قرار می‌گرفت، تا جایی بود که بعد از به وقوع پیوستن آن مطالعات زیادی در خصوص آن انجام بگیرد. لذا نگارنده در این بخش به چند مورد از مطالعات مشابه با موضوع مقاله اشاره کرده و در انتها به تفاوت مطالعات انجام گرفته و پژوهش حاضر خواهند پرداخت.

رکابیان (۱۴۰۱) در مقاله‌ای تحت عنوان «تحلیل محتوایی پیام‌های حضرت امام (ره) در سال‌های ۱۳۵۷-۱۳۵۶ و تأثیر آنها بر روند پیروزی انقلاب اسلامی» به این موضوع پرداخته است، نویسنده معتقد است؛ در پیروزی انقلاب اسلامی ایران در سال ۱۳۵۷ عوامل متعددی دخیل بوده است که مهمترین عامل شخصیت و رهبریت امام خمینی (ره) بوده است و امام راحل با وجود اینکه در تبعید بودند ارتباط با مردم، جریان‌ها و شخصیت‌های انقلابی را از طریق پیام، مصاحبه، مکالمه و مکاتبه حفظ نمودند. بر این اساس پیام‌های امام خمینی (ره) که در ۲۱ جلد در مجموعه‌ای با عنوان صحیفه امام منتشر شده است، بخش مهمی از محتوای این مجموعه را تشکیل می‌دهند. در واقع، عمده مطالب و مبانی فکری و سیاسی امام (ره) که در جریان پیروزی انقلاب اسلامی تأثیرگذار بود از طریق مصاحبه‌ها و پیام‌ها به طور کلی با رسانه‌های خارجی و خبرگزاری‌هایی بود که به گوش مردم حقیقت‌طلب ایران و سایر جهانیان می‌رسید. بخش عمده‌ای از تحولات خارجی و مسائل سیاسی داخلی نیز در قالب پیام از طرف امام (ره) راهنمای عمل در تعیین سیاست‌ها و راهبرد و استراتژی انقلابیون بود.

رحمانی تیرکلایی (۱۴۰۱) در پژوهشی با عنوان «بررسی علل اجتماعی شکل‌گیری انقلاب اسلامی» بیان می‌دارد که؛ عوامل شکل‌دهنده به انقلاب اسلامی، به سبب تحقق عوامل جداکننده از رژیم شاهنشاهی و عوامل محرک به حکومت دینی پدید آمده که شرط شکل‌گیری هر انقلاب جامعه‌ای این دو عنصر است و از آن جمله می‌توان به عواملی چون انزجار از فساد حاکم، فقدان آزادی سیاسی بر جو جامعه و بالا رفتن سطح بصیرتی و به فعلیت رساندن ظرفیت‌های درونی و... اشاره داشت.

دهشیری و سلامت (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «نظام سلطه در اندیشه و دیدگاه مقام معظم رهبری» به این موضوع پرداخته و معتقد است؛ از منظر مقام معظم رهبری، نظام سلطه ویژگی‌هایی همچون سیاست کلان؛ بردگی ملت‌ها، تحمیل رویکردها به سایر ملل، پیشرفت سلطه‌گران، تبلیغات و

بزرگنمایی، تهدید و ارباب ملت‌ها، دفاع از اسرائیل، متکی به بنگاه‌های بزرگ اقتصادی جهان، ریاکاری و نفاق دارد و ابزار نظام سلطه جهانی از دیدگاه رهبری شامل ابزارهای فرهنگی و تبلیغی، حقوق بشر، علم و فن‌آوری، سازمان بین‌المللی، ابزارهای اقتصادی، مداخله نظامی و ابزارهای امنیتی می‌باشد. موضع جمهوری اسلامی در برابر نظام سلطه در دیدگاه رهبری، گفتمان نظام اسلامی، فریاد و افشاگری علیه ظلم و سلطه، عدم پذیرش نظام سلطه‌گر سلطه‌پذیر و نابودی سلطه، تولید علم و تقویت ایمان، حفظ شعارهای ضد آمریکایی و مبارزه ی دائمی است. از دیدگاه ایشان، مبارزه‌ی با استکبار و نظام سلطه تعطیل‌پذیر نبوده و حتی جزو کارهای اساسی و جزو مبانی انقلاب است.

صدیق (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «تأثیر انقلاب اسلامی و دیدگاه‌های امام خمینی^(ره) بر جنبش‌های اسلامی عراق» به این موضوع پرداخته است. نویسنده معتقد است؛ شکل‌گیری انقلاب ۱۳۵۷ در ایران دارای ویژگی‌های منحصر به فردی است که از جمله آنها می‌توان به اسلامی و مبتنی بر مذهب تشیع بودن آن اشاره کرد. وجود عنصر دین به عنوان اصلی‌ترین عنصر انقلاب اسلامی، این انقلاب را از سایر انقلاب‌ها متمایز نموده است. پس از آن، در بسیاری از کشورهای اسلامی، نفوذ موفقیت‌های انقلاب اسلامی و ایدئولوژی امام خمینی^(ره)، با پافشاری موفقیت‌آمیز بر «اسلام مردمی»، قویاً احساس می‌شد. آراء و افکار امام خمینی^(ره) نقش بسزایی در صدور ارزش‌های انقلاب اسلامی به خارج از مرزهای ایران داشته است. این در حالی است که ترس و هراس غربیان از بازگشت به اسلام رادیکال و آموزه‌های آن و تأثیر بر جنبش‌های اسلامی، توجه به انقلاب اسلامی ایران را مهمتر می‌نماید.

بیژنی و یوسف‌پور (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان «انقلاب اسلامی ایران، نقشه راه جهان‌گرایی در اندیشه سیاسی امام خمینی^(ره)» بیان می‌دارند؛ در منظر امام، راه موفقیت رویکرد جهان‌گرایانه اسلامی، در صدور انقلابی است که به تحقق یک حکومت اسلامی کارآمد انجامیده است. اندیشه صدور، آرمان مشترک اغلب انقلاب‌هاست که البته نوع و ماهیت چنین اقدامی در انواع آن‌ها متفاوت است. در اندیشه و سیره سیاسی امام خمینی مبتنی بر مبانی دینی، صدور دارای مختصات خاص خود است. در این رویکرد آرمان‌گرایی واقع‌بینانه، صدور انقلاب اسلامی یک راهبرد با دو وجه راهبردی است که بر اساس نفع طرفین، به تأمین منافع ملی توأمان با پیگیری مسئولیت‌های فراملی می‌انجامد.

سیاهپوش (۱۳۹۷) در پژوهشی با عنوان «نتایج و دستاوردهای انقلاب اسلامی در منظر آیت‌الله خامنه‌ای» به موضوع موردنظر پرداخته و یافته‌های پژوهش حاکیست؛ مهمترین و اولین دستاورد انقلاب، استقلال سیاسی، رهایی از وابستگی و تشکیل نظام اسلامی است. در حوزه‌های اقتصادی، فرهنگی و

علمی نیز دستاوردها بسیار گسترده و غیرقابل مقایسه با زمان حاکمیت طاغوت مشاهده می‌شود. کیخا(۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان «چارچوبی برای تحلیل انقلاب اسلامی در اندیشه امام خمینی» به این موضوع پرداخته است. یافته‌های پژوهش نشان داد که شخصیت و اندیشه امام خمینی در عین اینکه وام‌دار آموزه‌های وحیانی است، امام این آموزه‌ها با حکمت و عرفان نیز تلفیق شده و نگاهی جامع و راهبردی به ایشان اعطا کرده است. به ویژه تاثیر این نگاه راهبردی را می‌توان در تحولات اجتماعی و سیاسی معاصر و تاسیس جمهوری اسلامی ایران بر اساس نظریه حرکت جوهری، رابطه نفس و بدن، اسفار اربعه و تاثیرات سیاسی و اجتماعی آن در اندیشه امام خمینی به وضوح مشاهده کرد. از این رو می‌توان گفت امام خمینی همان‌قدر که فقیه است و بر مصدر مرجعیت عمومی شیعیان نشسته و به کنش‌گری اصلاح‌طلبانه و انقلابی پرداخته است، به همان مقدار نیز از آموزه‌های حکمی و فلسفی و عرفانی سیراب شده است. با چنین نگاهی می‌توان از پشتوانه فلسفی، عرفانی و اخلاقی انقلاب اسلامی و مناسبات حکمت متعالیه با انقلاب اسلامی سخن گفت.

دمرسی^۱ (۲۰۱۳) در پژوهشی تحت عنوان «نقش اسلام شیعی در انقلاب اسلامی ایران» به موضوع مورد نظر پرداخته و نتایج این پژوهش نشان داده است که انقلاب اسلامی ایران ارتباط عمیقی با مسائل متفاوت اجتماعی-اقتصادی که جامعه ایرانی زیر فشار محمدرضا شاه متحمل می‌شد، دارد. اسلام شیعی نقش اساسی در این واقعه تاریخی بازی کرده. استفاده از ایام سوگواری امام حسین (واقعه کربلا) و تشریفات پیوسته به آن این توانایی را به امام خمینی داد تا مردم ایران را طی نارضایتی که داشتند در حین یک بحران انقلابی متحول کند. که این تحول به جهت وجود ارتباط مؤثر بین شرکت‌کننده‌های فعال و رهبر انقلاب اسلامی ارتباط داشت (واقعه کربلا). در همین موقع امام خمینی موفق به میسر ساختن سازوکار برای یک معماری سیاسی از توده‌هایی عظیمی علیه شاه گردید.

آیزنشتات (۲۰۱۱) در پژوهشی با عنوان «انقلاب اسلامی ایران: درس‌هایی برای بهار عربی سال ۲۰۱۱» به نقش نیروهای مسلح پیشرفته محمدرضاشاه پهلوی در جلوگیری از انقلاب اسلامی پرداخته است. نویسنده در این پژوهش به غافلگیری سیاستمداران ایالات متحده و محمدرضاشاه پهلوی در شکست از انقلابیون علی‌رغم داشتن نیروهای مسلح قوی اشاره کرده و مردمی بودن این نیروها و تحت تاثیر قرار گرفتن آنها از انقلاب اسلامی را تشریح می‌نماید. نتایج به دست آمده از این پژوهش نشان می‌دهد انقلاب اسلامی ایران الگوی بوده برای انقلاب‌های در خاورمیانه و شمال آفریقا مثل انقلاب

^۱. damerci

تونس، مصر، لیبی و ... که یکی از شباهت‌های این انقلاب‌ها داشتن نیروهای مسلح قوی از طرف کشورهای یاد شده است.

بررسی اجمالی پژوهش‌های مذکور و مطالعاتی که در گذشته در خصوص سیر تکوین انقلاب اسلامی انجام شده نشانگر این هست که: الف - در سطح مراکز علمی و دانشگاه‌های داخلی هیچ پژوهشی که به‌طور مستقیم در زمینه موضوع مورد نظر صورت گرفته باشد یافت نشد، لیکن تحقیقاتی که با موضوع ارتباط داشتند مورد مطالعه و بهره‌برداری قرار گرفتند. ب- هیچ مطالعه جامعی در رابطه با تدوین الگوی راهبردی سیر تکوین انقلاب اسلامی در کشورمان انجام نیافته است.

پژوهش حاضر تلاش می‌نماید تا با نگاه به سیر تکوین انقلاب اسلامی، با استفاده از گفتمان امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری اقدام به ارائه الگوی راهبردی مدونی بنماید که این امر از سوی هیچ‌یک از پژوهش‌ها و مطالعات پیشین مورد توجه قرار نگرفته است.

مبانی نظری

مفهوم شناسی انقلاب

انقلاب یکی از موضوع‌های کلاسیک اندیشه اجتماعی بشر است و با این مفهوم کلیدی در تفکر سیاسی مدرن به شمار می‌رود، مبهم‌ترین مفهوم نیز هست. با این وجود، در رشته‌های مختلف علوم به کار رفته است. انقلاب، بر وزن «انفعال» مصدر عربی است که از فعل «قلب» مشتق شده است و از نظر لغوی به معنای حالی به حالی شدن، دگرگون شدن، برگشتن، تحول و تقلب و تبدیل (نادری‌فر، هاشم‌زهی و صبوری خسروشاهی، ۱۳۹۶: ۲۱ به نقل از عمید، ۱۳۸۹: ۱۶۷) و در اصطلاح برآیند حوادث و دگرگونی‌های مختلف تاریخی یک کشور است لذا در وقوع این پدیده مجموعه تحولات و شرایط فکری، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی مداخله دارد. در فلسفه سیاسی و علوم سیاسی - اجتماعی به انقلاب با دو دید متفاوت‌نگریسته می‌شود. انقلاب به مفهوم سیاسی آن که بیشتر به جانشینی ناگهانی و شدید گروهی که حکومت را در دست نداشته‌اند، به جای گروه دیگری که قبلاً گروه سیاسی و اداره کشور را در اختیار خود داشته‌اند گفته می‌شود. (آرنت، ۱۳۶۱: ۶۵).

انقلاب که در معنای امروزی آن پدیده‌ای جدید است، در فرهنگ گذشته غالب جوامع امر نامطلوبی قلمداد می‌شد و آن را با قیام، طغیان و شورش بر ضد حکام برابر می‌دانستند. اگر بحث تئوریک نیز درباره آن می‌شد، بیشتر اخلاق و هنجاری بود. این نگرش منفی به انقلاب در تمام دوران

تاریخی «تقابل حکام» که هنوز توده‌های مردم وارد جریان‌های سیاسی نشده بودند یعنی تا قبل از قرن نوزدهم در اغلب جوامع وجود داشت. از اواخر قرن هیجدهم، با شکل‌گیری انقلاب فرانسه که سخن از حق بشر در برابر حکومت‌ها به میان آمد، تکلیف اطاعت از حکومت زیر سؤال رفت و برخی اندیشمندان هوادار حقوق طبیعی، حق شورش مردم را به صراحت تأیید نمودند با وجودی که عده‌ای از اندیشمندان محافظه‌کار چون «ادموند برک» و «توماس هابز» با احتیاط بیشتری در این خصوص سخن می‌گفتند و «هابز» ستمگرترین حکومت‌ها را بهتر از هرج و مرج ناشی از انقلاب می‌دانست و انقلاب را به هر حال ناموجه تلقی می‌نمود. «پلیب» از جمله نخستین اندیشمندانی بود که مفهوم انقلاب را به معنی بازگشت امور به وضع متعادل و درست گذشته تفسیر کرد. (بشپریه، ۱۳۹۰: ۱) در قرن نوزدهم «کارل مارکس»^۱ برای نخستین بار اندیشه تبیین علمی پدیده انقلاب را پیش کشید و انقلاب را وسیله اصلی دگرگونی بنیادی تاریخ خواند. از آن پس بحث انقلاب یکی از مباحث عمده علم سیاست شد. در قرون جدید انقلاب‌های کوچک و بزرگ سیاسی که در کشورهای جهان سوم رخ می‌داد، موضوع انقلاب را بسیار بحث‌انگیز نمود.

انقلاب اسلامی ایران

انقلاب در این نوشتار به معنای تحول سریع، شدید و بنیادین ناشی از وقوع طغیان عموم مردم در اوضاع و احوال سیاسی جامعه و در نتیجه، جایگزینی یک نظام سیاسی، حقوقی و اقتصادی به جای نظام دیگر می‌باشد. با توجه به این تعریف از انقلاب و نیز با عنایت به این مطلب که مراد از اسلام، به عنوان یک دین، مجموعه‌ای از معارف است که از طرف خداوند برای هدایت و استكمال انسان‌ها نازل گردیده و به رسول خدا(ص) به نوع بشر ابلاغ شده است، به آسانی می‌توان به تعریفی از انقلاب اسلامی دست یافت. انقلاب اسلامی عبارت است از حرکت امت مسلمان در جهت تغییر نظام غیراسلامی موجود و جایگزین نمودن یک نظام جامع و کامل اسلامی به جای آن؛ همچنین تلاش برای اجرای مقررات، قوانین و برنامه‌های اسلامی در کلیه شئون زندگی خویش (یعنی امت). (رکابیان، ۱۳۹۷: ۸) به نقل از مصباح یزدی، (۱۳۸۴: ۴۹). با مدنظر قرار دادن تعاریف بالا، انقلاب ۱۳۵۷ ایران در بهمن ماه سال ۱۳۵۷ هجری خورشیدی با مشارکت طبقات مختلف مردم، بازاریان، احزاب سیاسی مخالف حکومت پهلوی، روشنفکران، دانشجویان و روحانیون شیعه در ایران انجام پذیرفت و نظام پادشاهی این کشور را

1. Karl marx

سرنگون و زمینه روی کار آمدن نظام جمهوری اسلامی، به رهبری روحانی شیعه، امام خمینی [رحمت‌الله علیه] را فراهم کرد. تفکرات و شخصیت‌های اسلامی، در این انقلاب ضدسلطنتی حضور برجسته‌ای داشتند و امام خمینی [رحمت‌الله علیه] آن را انقلاب اسلامی خواند. (آبراهامیان، ۱۳۸۷: ۲۵).

الگو و الگوی راهبردی

الگوها می‌توانند در قالب یک موضوع، تصویر، توصیف شفاهی، پنهان یا انتزاعی ارائه شوند. الگوها متضمن یک رویداد و یا روابط بین پدیده‌های جهان هستند و به موضوعی در یک زمان و مکان واحد مربوط می‌شوند. الگوها بیانگر اصول مربوط به قوانینی هستند که توصیف و تشریح شده یا طبقه‌ای از رویداد می‌باشند، آنها ممکن است بسیار دقیق و جزئی یا بسیار کلی و انتزاعی و کاملاً نظری باشند، نظریه‌ها را در خود پالایش کنند و روابطی از مفهوم‌ها را ارائه دهند. (کامن^۱، ۱۹۷۸: ۳۲) واژه الگو^۲ در معانی متعددی به کار رفته است. بنا به تعریف گی‌روشه الگو یا مدل، طرح و نمونه‌ای است، که از آن الهام گرفته و پیروی می‌شود و یا نسخه‌ای از آن برداشته می‌شود. (روشه، ۱۳۷۹: ۴۴) الگو «چارچوبی مشخص و متناسب که محدوده‌ها را برای طی نمودن مسیر انجام کار تعیین کرده و می‌تواند تمامی فازها، مراحل اصلی، گام‌های هر مرحله و فعالیت‌ها را در خود معرفی نماید.» (صالح اصفهانی، ۱۳۸۷: ۱۶)

الگوی راهبردی «مدل پیشرفته‌ای است که با استفاده از آن چیدمان منطقی و هنرمندانه، عامل‌های اصلی و عرصه‌های راهبرد و رابطه‌های بین آنها به بهترین شکل ممکن ارائه‌شده و موردبررسی قرار می‌گیرند» (صدر و راعی، ۱۳۸۹: ۱۹) یا الگوی راهبردی نمایش نظری و ساده شده از پدیده‌های واقعی با رویکرد نظام‌مند و آینده‌نگر می‌باشد که دارای این مزیت است که عوامل محیطی مؤثر بر یک پدیده را تبیین و پیش‌بینی می‌نماید (نادی، ۱۳۹۲: ۲۱)

گفتمان

در حقیقت گفتمان به عنوان شکلی از عمل اجتماعی است که منطبق بین یک رویدادهای خاص و استدلالی را با موقعیت‌ها، نهادها و ساختارهای اجتماعی، که چارچوب آن رویداد استدلالی است شکل می‌دهد، گفتمان اجتماعی است و همچنین مجموعه اجتماعی به منزله شرایط، اشیاء، دانش و هویت فردی-اجتماعی و روابط میان مردم است (سرابی، فتحی، زارع، ۱۳۸۷: ۸۶). گفتمان مجسم‌کننده معنا و ارتباطات اجتماعی، شکل‌دهنده ذهنیت و نیز ارتباطات اجتماعی است این عمل در پی قرار گرفتن در

1- Common

2- Pattern

یک فرآیند تمایز شکل می‌گیرد. به عبارتی دیگر گفتمان‌ها منظومه‌هایی معنایی هستند که عناصر آن کنار هم و در پیوند با یکدیگر حسب تمایزی که با یکدیگر دارند هویت و معنا پیدا می‌کنند (حسینی زاده و شفیعی اردستانی، ۱۳۹۶: ۲۴).

چارچوب نظری

اغلب نظریه‌هایی که امروزه در باب انقلاب مطرح و شناخته شده هستند، مربوط به قرن بیستم می‌باشند. با این وجود نطفه اصلی بسیاری از این مباحث را می‌توان در آثار کلاسیک یافت. به ویژه دیدگاه‌های مارکس^۱، دو توکویل^۲ و دورکهایم^۳ از این جهت قابل تامل اند که به ترتیب ریشه تئوری‌های مارکسیستی، روان شناختی و جامعه شناختی انقلاب را تشکیل می‌دهند.

به دلیل داشتن ویژگی‌های خاص انقلاب اسلامی ایران از مجموع نظریه‌های مطرح شده در خصوص انقلاب، هیچ کدام حائز مفروض‌های لازم در خصوص تبیین انقلاب اسلامی ایران را ندارد. از بین نظریه‌های مطرح شده در باب انقلاب تنها نظریه‌ای که می‌تواند تا حدودی انقلاب اسلامی ایران را تبیین نماید نظریه کرین بریتون است که در ادامه به این موضوع خواهیم پرداخت.

کرین بریتون، مورخ آمریکایی تبار، عمده مباحث در تبیین نظریه خود را در کتاب *The Anatomy of Revolution*، که آن را در سال ۱۹۳۸ انتشار داد، انعکاس داده است. پژوهشی تطبیقی از تاریخ انقلاب‌های انگلستان، آمریکا، فرانسه و روسیه می‌باشد. بریتون در این پژوهش مقایسه‌ای بین چهار دوره را مورد تحقیق قرار داده و قویاً معتقد بود که انقلاب روسیه دارای وجوه مشترک زیادی با انقلابات ما قبل خود بوده است. اینکه احتمالاً به موقع وارد مرحله ترمیدوری شود، دور از انتظار نخواهد بود؛ مرحله‌ای که در آن شور و شوق انقلابی فروکش کند و رو به خاموشی نهد و پس از آن، نظام دولتی نوین کارآمدتری به وجود آید که دوران آزمایش‌گری تباه‌کننده‌اش را پشت سر گذارده و به مرحله تثبیت نظام برسد» (کارلوت، ۱۳۸۳: ۹۹). بریتون با محور قرار دادن چهار انقلاب مذکور، مدعی است که هر انقلابی در طی عمر خود دوره‌هایی را طی می‌کند که از آن ترمیدور یاد می‌کند. (بریتون، ۱۳۶۲: ۱۰۶-۱۰۸). "ترمیدور" یا حرکت دوری انقلاب‌ها، یکی از واژه‌های رایج در مباحث انقلاب است که نخستین بار توسط بریتون در کتاب "کالبدشکافی چهار انقلاب" به کار برده شد. واژه‌ی

1. Marx
2. de Tocqueville
3. Durkheim

ترمیدور در حقیقت برگرفته از نام یکی از ماه‌ها در تقویم انقلاب فرانسه است که به دلیل حادثه‌ای مهم در این ماه، نقطه‌ی عطفی در انقلاب فرانسه محسوب می‌شود. "ترمیدور" یازدهمین ماه تقویم انقلاب فرانسه (۱۷۸۹م) است که در نهمین روز این ماه که مصادف با ۲۷ ژوئیه‌ی ۱۷۹۴م بود، روبسپیر و یارانش از گروه رادیکال‌ها (ژاکوبین‌ها) با کودتای ناپلئون سرنگون شدند. در حقیقت این واقعه حاکی از مرحله‌ی ارتجاعی و ضد انقلابی در انقلاب فرانسه است که کودتاگران با دستاوردهای انقلاب کبیر فرانسه دشمنی ورزیدند و این مقطع در فرانسه دوره‌ی استقرار دیکتاتوری پس از انقلاب است. این واقعه نقطه‌ی شروعی برای نظریه‌ی ترمیدوری کرین بریتون شد (آقابخش‌ی و افشاری راد، ۱۳۷۹: ۳۲۴). ترمیدور بیانگر پایان دوره‌ی بحران انقلابی و در واقع، یک دوره‌ی نفاخت پس از فرو نشستن تب انقلابی است. پس از دوره‌ی استقرار و عصر وحشت، ترمیدور آغاز می‌شود، در این دوره، زندگی سیاسی کم کم پایداری خود را باز می‌یابد، اما در حقیقت طعم و عادت خشونت سیاسی در کودتا، در تصفیه‌ها و محاکمات مبتنی بر رعایت تشریفات قانونی همچنان ادامه دارد و مردم کوچک و بازار دیگر در صحنه نیستند، به تدریج تبعیدیان سیاسی بخشیده می‌شوند و به وطن باز می‌گردند و تندروان انقلابی به‌عنوان اخلال در نظم ملی و مقصر مشکلات پس از انقلاب معرفی می‌شوند و جریان به‌طور طبیعی پیش می‌رود. در ابتدا همه میانه‌رو، سپس محافظه‌کار می‌شوند، تا سرانجام با بازگشت دیکتاتوری و سلطنت، همه‌ی بازمانده‌های نظام پیشین بر سر کار می‌آیند، ولی این بار با چهره‌هایی متفاوت، درست مثل فرانسه و روسیه. در این مرحله با واقعیتی ناخوشایند روبرو می‌شویم؛ واقعیت این است که انقلاب‌ها چندان دگرگونی در جوامع پدید نمی‌آورند (شیرودی، ۱۳۸۵: ۴۸).

انقلاب اسلامی در تطبیق با یکنواختی‌های کرین بریتون کم و بیش از خود ناسازگاری نشان می‌دهد. درباره یکنواختی اول می‌توان گفت که، برخلاف نظر بریتون، جامعه ایران پیش از انقلاب در مجموع جامعه‌ای مرفه شمرده نمی‌شد. ولی با توجه به این که جامعه از نظر اقتصادی گرفتار رکورد گسترده نبود، با معنایی که از این مفاهیم در نظر دارد، جامعه ایران تا حدودی با یکنواختی اول تطبیق داشت. یکنواختی دوم، آشکارا در ایران وجود نداشت. اگر یکنواختی سوم را به معنای آشفستگی و درهم ریختگی امور اداری بگیریم، در ایران تقریباً این یکنواختی وجود نداشت. ولی حکومت از جنبه‌های عملی به دلیل وجود کاغذ بازی و فساد اداری، کارآمد نبود. یکنواختی چهارم تا پیش از آغاز انقلاب در ایران دیده نمی‌شد. یعنی تا پیش از شروع انقلاب تعداد روشنفکرانی که آشکارا با رژیم شاه درگیر بودند، از گروه مقابل کم‌تر بودند. یکنواختی پنجم نیز تا پیش از شروع انقلاب اسلامی وجود نداشت. یعنی تا آن

زمان تقریباً هیچ عضوی از طبقه حاکم تصور نمی‌کرد که امتیازهای این طبقه نخواهد پایید یا در دست داشتن قدرت توسط این طبقه غیر عادلانه و نابخردانه است. یکنواختی ششم، یعنی ناهمسازی‌ها و نفرت‌های طبقاتی نیز بیشتر در جریان انقلاب دیده شد. انقلاب اسلامی در آخرین یکنواختی با نظر بریتون انطباق دارد. با این تفاوت که رژیم شاه در ایران به‌طور نسبی نیروهای نظامی و ضد شورش بیشتری در اختیار داشت (جمعی از نویسندگان، ۱۳۸۵: ۱۸۸-۱۸۹).

روش‌شناسی تحقیق

در توضیح روش‌شناسی تحقیق حاضر باید مدنظر داشت که با توجه به این‌که این تحقیق در صدد ارائه الگوی راهبردی بر اساس اندیشه‌ها، آراء، تدابیر و رهنمودهای امام خمینی^(ره) و مقام معظم رهبری بوده و موجب افزایش دانش موجود نسبت به موضوع تحقیق می‌شود، توسعه‌ای و از آن جهت که نتایج تحقیق برای ادامه سیر تکامل انقلاب اسلامی کاربرد دارد، از نوع کاربردی است. روش تحقیق حاضر، کیفی و از نوع اکتشافی است که با استفاده از تکنیک تحلیل گفتمان انجام گرفته است. جامعه آماری مورد استفاده در این تحقیق شامل کلیه بیانات و مکتوبات ولایت‌فقیه در موضوعات مرتبط لفظی یا محتوایی و مفهومی با سیر تکوین انقلاب اسلامی که بیانگر اندیشه، آراء، رهنمودها و تدابیر ولایت‌فقیه می‌باشد، مدنظر قرار گرفته شده است و به دلیل دستیابی به یک الگوی کامل در سیر تکوین انقلاب اسلامی، حجم نمونه به صورت تمام‌شمار یعنی به کلیه موارد اشاره شده در بالا پرداخته شده است. در خصوص روش و ابزار گردآوری داده‌های مورد نیاز محقق با صرف زمان بیش از شش ماه با مراجعه حضوری به کتابخانه ملی، مراکز علمی و پژوهشگاه‌های مرتبط با موضوع مقاله و همچنین جستجو در سایت‌های معتبر و متعدد نسبت به جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز پرداخته است که این داده‌ها با استفاده از ابزار روش پیاده‌سازی منابع صوتی و فیش‌برداری از منابع مکتوب گردآوری شده است. در خصوص روایی و پایایی ابزار گردآوری و داده‌های به دست آمده از نظرات ۱۶ نفر از اندیشمندان و صاحب‌نظران در حوزه مطالعات راهبردی، مدیران و خبرگان مرتبط که ویژگی‌های مشترک ایشان تجربه، سابقه خدمتی بالای ۳۰ سال، مدرک تحصیلی دکتری و کارشناسی ارشد یا معادل، مسئولیت در سطوح عالی مدیریتی جمهوری اسلامی ایران می‌باشد، استفاده شده است که خروجی بسیار مطلوبی در قالب الگوی ارائه شده به دست آمده است. تحلیل داده‌های به دست آمده با استفاده از نرم‌افزار MAXQDA انجام شد که در این نرم‌افزار تعداد ۴ بعد، ۲۴ مولفه و ۱۲۰ شاخص (مفهوم) در حوزه ارزشهای بنیادین در

سیر تکوین انقلاب اسلامی بر مبنای اندیشه‌ها، آراء، تدابیر و رهنمودهای امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری مورد شناسایی قرار گرفت.

تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌ها تحقیق

شناسایی ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی

پس از انجام فیش‌برداری‌های لازم از بیانات، آراء و اندیشه‌های امام خمینی و مقام معظم رهبری، مولفه‌ها و مفاهیم اثرگذار مهم در خصوص سیر تکوین انقلاب اسلامی در قالب ۳ مرحله کدگذاری باز، محوری و گزینشی استخراج شدند. استخراج و شناسایی کدهای باز (مفاهیم اصلی) و مقوله‌بندی آنها برابر جداول شماره ۱ دسته‌بندی گردیده است.

جدول شماره ۱: کدهای باز (مفاهیم اصلی) و مقوله‌بندی آنها از بیات امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری

مقوله‌های اصلی	کدهای باز یا مفاهیم استخراج شده
اسلامیت	توطئه جدایی دین از سیاست، اتکاء به ایمان و خدا، اُنکال به کمک الهی، اثبات اسلام ناب محمدی، احیای احکام الهی، احیای امید در دنیای اسلام، احیای دین و معنویت، حاکمیت ارزش‌های اسلامی، حفظ ارزشهای اسلامی و معنوی، حفظ اسلام، حفظ انگیزه الهی، حفظ ایران به عنوان ام القرای، حفظ وحدت و انسجام، خدا محوری، دین ستیزی، اسلام زدایی رژیم پهلوی، اسلام ستیزی شاه، اسلام و انگیزه های اسلامی مردم، اسلامی بودن انقلاب، اسلامی ساختن ساختارها، اسلامی کردن مدارس و دانشگاه ها، سلامیت، رعایت پوشش اسلامی، اطاعت محض از خدا و اولیای او، رهبری دینی، رهبری مذهبی و ایدئولوژیک، اعتقاد به مهدویت، روح حاکم بر تفکر و جهان بینی اسلامی، روحیه ایثار و شهادت طلبی، رسیدن به مدینه فاضله اسلامی، رشد فضائل اخلاقی، رشد فضایل اخلاقی، ایمان و تقوا، رشد معنوی و اخلاقی جامعه، امامت و ولایت، سیاست اسلام زدایی، امید به ظهور، صبر، ایمان و استقامت، ایجاد اعتماد به نفس در امت اسلامی، توجه به ابعاد معنوی و اخلاقی، توجه به کرامت انسان، توحید، وحدت مقصد و کلمه، وحی الهی، توسعه سبک زندگی اسلامی، وفای به عهد و همدلی
جمهوریت	اتکا به ملت، جلب رضایت مردم، اجتماعی و فرهنگی، جمهوریت، احقاق حقوق مستضعفان، جنبش مشروطیت، جنگ قومیت ها، اختقان و مقابله جدی با آزاد اندیشی، ارتقاء آگاهی های عمومی، حضور دائم مردم در صحنه، ارتقاء شگفت آور بیش سیاسی آحاد، اتکا به ملت، جلب رضایت مردم، اجتماعی و فرهنگی، جمهوریت، احقاق حقوق مستضعفان، جنبش مشروطیت، جنگ قومیت ها، اختقان و مقابله جدی با آزاد اندیشی، ارتقاء آگاهی های عمومی، حضور دائم مردم در صحنه، ارتقاء

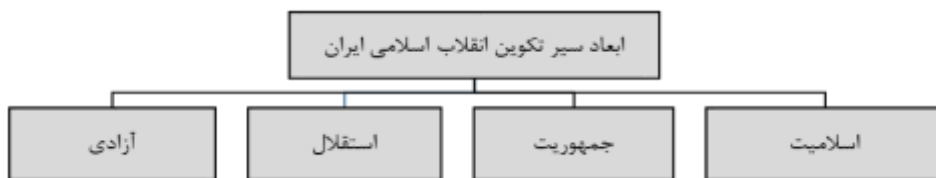
<p>شگفت‌آور بیش سیاسی آحاد، آسایش عمومی، استفاده از همه ظرفیت‌های موجود استفاده از همه استعداد‌های انسان، اعتقاد به اراده‌ی مردم و نیروی، اعطای مردم سالاری حقیقی، افزایش آگاهی‌های عمومی، آگاه‌سازی مردم، شعارهای مردمی، شناختن نیروی مردم، ایجاد پویایی در ملت‌ها، غیر مردمی بودن حکومت، فریب مردم، بریدن از مردم، بسیج نیروهای مردمی، به اوج رسانیدن مشارکت مردمی، بی‌اعتنایی به رای مردم، بی‌حس، بی‌خیال و بی‌حس کردن جوانان، پایمال شدن حقوق و آزادیهای ملت، مردم‌گرایی و اتکا بر مردم، مردمی بودن انقلاب، مردمی کردن هنر، مشارکت فعال مردمی</p>	
<p>استقلال از غرب، خود اتکایی، در هم شکستن هیمنه استکبار جهانی، دشمنی بی‌حد و مرز، دفع تهدیدها، استقامت، استقلال اقتصادی، استقلال کشور و ردّ سلطه‌پذیری، استقلال نظامی، استقلال همه‌جانبه، استکبارستیزی و نفی هرگونه ستمگری، اقدامات دشمنان خارجی، سقوط رژیم‌های وابسته و تحمیلی، امید به آینده، سیاستهای رژیم شاه، سیاسی، انعطاف‌پذیری و پذیرش خطاها، ایجاد اعتماد به نفس ملی، طراحی کودتا توسط آمریکا، ظلم و بی‌عدالتی گسترده، عافیت‌طلبی، عدالت، عدم توجه به استراتژی‌های توسعه، عزت سیاسی، عقب‌ماندگی اقتصادی، عقب‌ماندگی صنعتی، عقب‌ماندگی علمی، علل و عوامل سیاسی، عملکرد دولت و دربار، عملکرد نامطلوب دستگاه‌های امنیتی، بازیچه دشمن شدن بعضی از خواص، کاهش شدت حمایت آمریکا، پایبندی به استقلال و آزادی، پایبندی به مبانی و ارزشهای اساسی انقلاب، نادیده گرفتن استقلال و هویت ملت ایران، نهادینه‌سازی استقلال و آزادی، نیل به استقلال اقتصادی، وابستگی همه‌جانبه به قدرتهای بیگانه</p>	استقلال
<p>آزادسازی زندانیان سیاسی، آزادی، آزادی اقتصادی، آزادی بیان، آزادی سیاسی، آزادی سیاسی، آزادی عقیده، آزادی مدنی، اتکاء به عزت ملی، حذف نظام طاغوتی، حکومت استبدادی شاه، درونزایی اقتصاد، ریشه‌کنی ظلم، فساد و تبعیض، ایجاد اعتماد به نفس ملی، ایجاد پویایی در ملت‌ها، عدالت اقتصادی، برابری، برقراری صلح، درس گرفتن از تجارب، ایجاد حکومت دینی و مردم سالار حکومت خدمتگذار، پایبندی به اصول، پایمال شدن حقوق و آزادیهای ملت، پیاده‌سازی کامل عدالت، تحقق آزادی کامل، مقابله با نفوذ دشمنان، نبود آزادیهای سیاسی، نفی سلطه، نمادهای مذهبی مثل عاشورا، نهادینه‌سازی استقلال و آزادی، وابستگی تمام‌عیار به غرب، وابستگی سیاسی، وابستگی شدید اقتصادی، وابستگی فرهنگی، وابستگی نظامی، وابستگی همه‌جانبه به قدرت‌های بیگانه، واگذاری مشاغل حساس به مستشاران</p>	آزادی

همانگونه که از داده‌ها و اطلاعات جدول شماره ۱ قابل استنباط است، برای بررسی مضامین، مولفه‌ها و مفاهیم اثرگذار مهم در خصوص سیر تکوین انقلاب اسلامی، می‌بایست ابعادی چون اسلامیت، جمهوریت، استقلال و آزادی مدنظر قرارگیرد.

پاسخ به سوال‌های پژوهش

پاسخ به سوال فرعی اول: ابعاد موثر در خصوص سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری کدامند؟

یافته‌های حاصل از ادبیات، پیشینه و تحلیل گفتمانی انجام‌گرفته نشان داد مولفه‌های موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس از بیانات، مکتوبات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری، می‌بایست در ۴ بعد مدنظر قرار گیرد که در نمودار شماره ۱ نمای شماتیک آن ترسیم شده است.

شکل شماره ۱: ابعاد مرتبط با سیر تکوین انقلاب اسلامی

پاسخ به سوال فرعی دوم: مولفه‌های موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری کدامند؟

در کنار ابعاد چهارگانه ارائه شده در نمودار ۱، تعداد ۲۴ مولفه نیز که در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم دخیل هستند، شناسایی و تعیین شد که در جدول شماره ۲ ارائه شده است.

جدول ۲: مولفه‌های ابعاد چهارگانه تحقیق

کدهای گریبندی (مضامین یا ابعاد)	کدهای محوری (مولفه‌ها)
اسلامیت	اسلام ناب محمدی
	رشد فضائل اخلاقی، ایمان و تقوا
	امامت و ولایت
	عدالت
	معاد
	وحی الهی
	اتکال به کمک الهی
	توحید
	اعتقاد به مردم و نیروی مردمی
	برابری

جمهوریت	حمایت از محرومان و مستضعفان
	نفی سلطه
	کرامت و ارزش انسانی
استقلال	نظامی
	سیاسی
	اقتصادی
	اجتماعی و فرهنگی
	استکبار ستیزی و نفی سلطه‌گری
آزادی	آزادی عقیده
	آزادی سیاسی
	آزادی بیان
	آزادی مدنی
	آزادی تفکر
	آزادی اقتصادی

پاسخ به سوال فرعی سوم: شاخص‌های موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری کدامند؟

در چارچوب ۴ بعد و ۲۴ مولفه که شرح آنها گذشت، تعداد ۱۲۰ شاخص در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس قانون اساسی و تجارب موفق از فرایند پژوهش کیفی شناسایی و تعیین شد که در جدول شماره ۳ این شاخص‌ها به تفکیک مولفه‌ها ارائه شده است.

جدول ۳: شاخص‌های مرتبط با مولفه‌های موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری

مولفه‌ها	شاخص‌ها	منابع مفاهیم به دست آمده
اسلام ناب محمدی	اثبات اسلام ناب محمدی، احیای احکام الهی، حاکمیت ارزش‌های اسلامی، حفظ ارزشهای اسلامی و معنوی، رسیدن به مدینه فاضله اسلامی، جامعه اسلامی، ایجاد حرکت‌های اسلامی، ایجاد دولت اسلامی، ایجاد نظام اسلامی	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
رشد فضائل اخلاقی، ایمان و تقوا	رشد فضایل اخلاقی، ایمان و تقوا، رشد معنوی و اخلاقی جامعه، رعایت اعتدال، انعطاف پذیری و پذیرش خطاها، شکوفایی ایمان و تحول در نفوس، شهادت طلبی، صبر، ایمان و استقامت،	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری

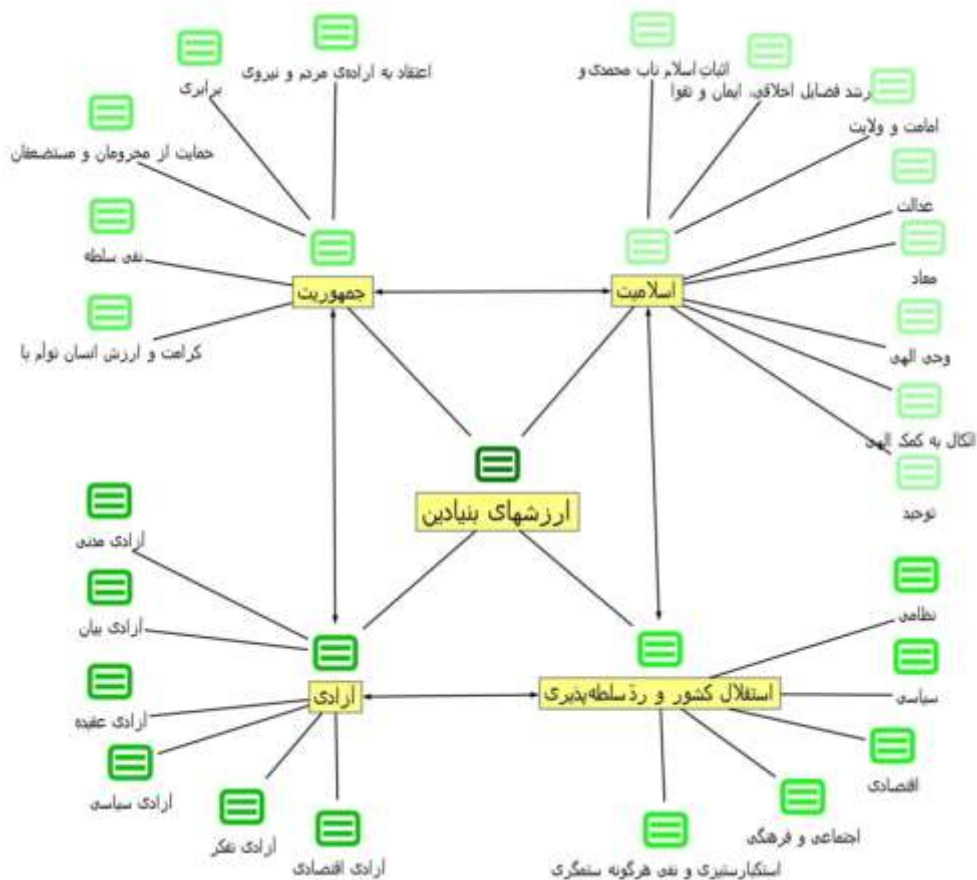

	ایمان و معنویت مردم، مبارزه با فساد اخلاقی	
امامت و ولایت	رهبری دینی، رهبری مذهبی و ایدئولوژیک، اعتقاد به مهدویت، امامت و ولایت، امید به ظهور، الگوی گیری از سیدالشهدا، پیروی از ائمه اطهار، تاسی از حماسه عاشورا	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
عدالت	عدالت اجتماعی، رعایت اعتدال، عدالت، توزیع عدالت محور، برپایی قسط و عدل	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
معاد	دنیاگریزی، اعتقاد به روز رستاخیز، دل نبستن به امور دنیوی	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
وحی الهی	مقصد الهی، تربیت انسانهای الهی، تمرکز بر هدف الهی، الهی بودن مقصد و ایمان و روح انقلاب	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
اتکال به کمک الهی	اتکاء به ایمان و خدا، اتکال به کمک الهی، حفظ انگیزه الهی	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
توحید واحد	خدا محوری، عنایت خدا، قیام برای خدا، رسیدن به مبانی احد واحد	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
اعتقاد به مردم و نیروی مردمی	هماهنگی اهداف انقلاب با فطرت مردم، مقاومت مردم، مردم گرایی و اتکا بر مردم، مردمی بودن انقلاب، مردمی کردن هنر، شناختن نیروی مردم، حضور دائم مردم در صحنه	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
برابری	سعادت ملت، گسترش زیرساخت‌های حیاتی، محرومیت زدایی عمومی، کاهش فاصله طبقاتی	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
حمایت از محرومان و مستضعفان	احقاق حقوق مستضعفان، گسترش خدمات، محرومیت زدایی از فقرا، رسیدگی به امور محرومان، ارتقاء وضع معیشت مستضعفان	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
نفی سلطه	ایستادگی در مقابل سلطه گران، استقلال کشور و رد سلطه‌پذیری، در هم شکستن هیمنه استکبار جهانی، رفع تحقیر شدگی تاریخی	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
کرامت و	استفاده از ظرفیت های طبیعی و انسانی، استفاده از همه ظرفیت	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی

ارزش انسانی	های موجود استفاده از همه استعداد‌های انسان، تربیت انسانهای الهی، اهتمام به کار جمعی، امید به آینده	و مقام معظم رهبری
نظامی	استقلال نظامی، دفع تهدیدها، دوری نیروهای مسلح از اقدامات حزبی و جناحی، روشنگری و جذب ارتش، تقویت بنیه دفاعی	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
سیاسی	عزت سیاسی، گسترش مشارکت سیاسی، مبارزه با فساد سیاسی، خشی سازی توطئه‌ها	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
اقتصادی	عدالت اقتصادی، مبارزه با فساد اقتصادی، توسعه همه جانبه، تولید انبوه و با کیفیت	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
اجتماعی و فرهنگی	تفریحات سالم، ازدواج آسان و به موقع، آسان گرائی و آسان پنداری، آسایش عمومی، امنیت اجتماعی، اهمیت قائل شدن به خانواده	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
استکبار ستیزی و نفی هرگونه ستمگری	استقامت، آشتی ناپذیری، ظلم ستیزی، حمایت از مظلومان، حمایت از جنبش‌های آزادی بخش	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
آزادی عقیده	آئین‌های مذهبی، فعالیت مساجد، ایجاد فضایی مملو از صلح و دوستی، ایجاد وحدت بین حوزه و دانشگاه، بصیرت	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
آزادی سیاسی	آزادسازی زندانیان سیاسی، ارتقاء شگفت‌آور بینش سیاسی آحاد، گسترش فضایی سیاسی در کشور	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
آزادی بیان	آزاد اندیشی، گسترش مطبوعات، گسترش احزاب، کرسی‌های نقد و بررسی، کمیسیون‌های انتقادی	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
آزادی مدنی	افزایش آگاهی‌های عمومی، آشنا کردن ملت با حقوقشان، احترام به حقوق شهروندی، گسترش رفاه عمومی و مدنی	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
آزادی تفکر	روشنگری و بصیرت افزایی، ارتقاء سلامت فکری و جسمی، آزادی در بیان تفکرات مختلف	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری

آزادی اقتصادی	نیل به استقلال اقتصادی، توسعه سیاسی با برنامه های اقتصادی، درونزایی اقتصاد، کاهش وابستگی به اقتصاد غیر اسلامی	بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری
---------------	---	--

پاسخ به سوال فرعی چهارم: مدل نهایی سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری به چه صورت می‌باشد؟ نتایج کلی تحقیق و تحلیل گفتمان بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری، نشان داد که مدل نهایی سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری از طریق چهار ارزش بنیادین دارای ۴ بعد اصلی، ۲۴ مولفه و ۱۲۰ شاخص فرعی می‌باشد. در ادامه مدل نهایی سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس بیات، آراء و اندیشه امام خمینی و مقام معظم رهبری موفق ارائه گردید.

شکل شماره ۲: مدل نهایی تحقیق

نتیجه‌گیری

تحقیق حاضر با هدف ارائه الگوی سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس گفت‌وگوهای امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری در قالب ارزشهای بنیادین قانون اساسی و تجارب موفق انجام شد. در پژوهش حاضر به منظور شناخت بیشتر موضوع در الگوی سیر تکوین انقلاب اسلامی و همچنین شناسایی ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها با بهره‌گیری از آراء، اندیشه و بیانات امام راحل و مقام معظم رهبری، ابعاد و مؤلفه‌ها و همچنین شاخص‌های مورد نیاز در جهت تدوین الگوی مربوطه شناسایی گردید. ابعاد اثرگذار مهم در خصوص سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس آراء، اندیشه و بیانات امام راحل و مقام معظم رهبری در قالب ۳ مرحله کدگذاری و در قالب ارزشهای بنیادین اسلامیت، جمهوریت، استقلال و آزادی شناسایی شد. همچنین ۲۴ مؤلفه و ۱۲۰ شاخص که در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس آراء، اندیشه و بیانات امام راحل و مقام معظم رهبری دخیل هستند، شناسایی و تعیین گردید.

در پاسخ به سوال اول که ابعاد موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس آراء، اندیشه و بیانات امام راحل و مقام معظم رهبری کدامند؟ چهار بعد ارزش بنیادین اسلامیت، جمهوریت، استقلال و آزادی، به عنوان ابعاد موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی مورد شناسایی قرار گرفت که اسلام ناب محمدی، رشد فضائل اخلاقی، ایمان و تقوا، امامت و ولایت، عدالت، معاد، وحی الهی، اتکال به کمک الهی به عنوان مؤلفه‌های ارزشی اسلامیت؛ ویژگیهای اعتقاد به مردم و نیروی مردمی، برابری، حمایت از محرومان و مستضعفان، نفی سلطه، کرامت و ارزش انسانی به عنوان مؤلفه‌های ارزشی جمهوریت؛ نظامی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، استکبار ستیزی و نفی سلطه‌گری به عنوان مؤلفه‌های ارزشی استقلال و آزادی عقیده، آزادی سیاسی، آزادی بیان، آزادی مدنی، آزادی تفکر، آزادی اقتصادی به عنوان مؤلفه‌های ارزشی آزادی در پاسخ به سوال دوم با عنوان مؤلفه‌های موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس گفت‌وگوهای امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری کدامند؟ استخراج گردید.

شاخص‌های به دست آمده در جدول شماره ۳ در پاسخ به سوال سوم) شاخص‌های موثر در سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس گفت‌وگوهای امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری کدامند؟ به عنوان مهمترین شاخص‌های سیر تکوین انقلاب اسلامی مورد شناسایی قرار گرفت که در نهایت این ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌ها منجر به ترسیم الگوی نهایی تحقیق (شکل ۲) گردید که در واقع الگوی مذکور، پاسخی است به سوال (چهارم) مدل نهایی سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس گفت‌وگوهای امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری به چه صورت می‌باشد؟

با مشخص شدن ابعاد، مولفه‌ها و شاخص‌های الگوی سیر تکوین انقلاب اسلامی بر اساس گفت‌وگو با امام خمینی (ره) و مقام معظم رهبری می‌توان نتیجه گرفت که تداوم و موفقیت ۴۰ ساله انقلاب که در این پژوهش سعی شد به آن پرداخته شود بر اساس ارزش‌های شاخصی مثل اسلامیت، جمهوریت، استقلال و آزادی بوده که باعث شده است، دشمنان انقلاب در چله دوم آن برنامه‌ریزی‌های دقیقی را برای جلوگیری از ادامه آن در نظر بگیرند. بهترین نتیجه‌ای که از این پژوهش می‌توان به عنوان خروجی مثبت از آن یاد کرد این است که الگوی به دست آمده نشان می‌دهد علی‌رغم تمامی مشکلات و موانعی که دشمنان انقلاب در طول ۴۰ سال گذشته بر مردم و مسئولین این کشور روا داشتند شاهد پیشرفت‌های مختلف در تمامی حوزه‌ها بودیم و استقلال کشور خود را حفظ کردیم و این امر باعث به چالش کشیده شدن تئوری‌های نظریه‌پردازانی مثل کرین بریتون شده است. مردم ایران در طول ۴۰ سال گذشته با اطاعت و تبعیت از ولایت فقیه توانستند موفقیت‌های و تجارب خوبی را برای اداره کشور کسب کنند. اما برای رسیدن به آرمان‌های انقلاب نیازمند تلاش و کوشش در تمامی حوزه‌ها هستیم. نیازمند اتحاد بین مسئولین و مردم هستیم. دشمنان انقلاب با ایجاد شکاف و تفرقه در بین نیروهای انقلابی و ایجاد فاصله بین مردم و مسئولین به دنبال تجزیه و از بین بردن این انقلاب بزرگ هستند البته مردم ایران با حضور در صحنه‌ها و مناسبت‌های مختلف مثل حوادث سال ۱۳۸۸ که با حماسه ۹ دی جلوی فتنه بزرگ ایستادگی کردند و یا با حضور گسترده و عظیم در تشیع پیکر شهید قاسم سلیمانی به آمریکای تروریسم نشان دادند که پشتیبان انقلاب خود هستند و خواهند بود. مردم ایران با سرلوحه قرار دادن نقشه راهی که مقام معظم رهبری تحت عنوان بیانیه گام دوم انقلاب برای هدایت ایران اسلامی و این انقلاب ترسیم کردند خواهند توانست بر تمامی مشکلات و مصائب فعلی فائق آیند و زیر یوغ ستم و ذلت جهان‌خواران قرار نگیرند.

پیشنهادها

- اهداف و آرمان‌های مقدس انقلاب اسلامی در سطح ملی و بین‌المللی با تولید آثار علمی، فرهنگی و هنری بازنشر و به گفت‌وگو غالب ملت‌های ستم دیده تبدیل شده و یک مطالبه بین‌المللی شود.
- تجارب موفق ج.ا.ا در سیر تکوین انقلاب اسلامی از طریق برگزاری همایش‌های بین‌المللی و تولید و انتشار آثار علمی در اختیار بشریت، علاقه‌مندان و جامعه علمی قرار داده شود.
- مستندسازی تجارب فعالان حوزه انقلاب اسلامی، بالخصوص کسانی که هنوز در قید حیات هستند

- و مسئولیت دارند انجام و در اختیار جامعه علمی قرار گیرد.
- به منظور انتقال تجارب به نسل‌های آینده و زنده نگه داشتن اهداف و آرمان‌های انقلاب اسلامی و ترغیب جوانان و آینده‌سازان، درسی تحت عنوان انقلاب اسلامی در متون درسی دانش آموزان پیش بینی و لحاظ گردد.
  - به منظور ادامه راه در مسیر انقلاب اسلامی، بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به عنوان یک سند بالادستی تبیین و راهبردهای تحقق آن تدوین و عملیاتی شود.
  - حرکت عادی و معمولی کمکی به انقلاب اسلامی در چله دوم نخواهد کرد، لذا بایستی با استفاده و پیاده سازی مدیریت جهادی یک حرکت جهشی و رو به جلو به منظور تحقق اهداف انقلاب اسلامی ایجاد گردد.

کتابنامه

- قرآن کریم با ترجمه الهی قمشه‌ای
آبراهامیان، یرواند (۱۳۸۷). ایران بین دو انقلاب، ترجمه احمد گل محمدی، محمدابراهیم فتاحی، چاپ سیزدهم، تهران: نشر نی.
- آزنت، هانا (۱۳۶۱). انقلاب، ترجمه، عزت الله فولادوند، تهران: انتشارات خوارزمی.
- آقابخشی، علی؛ و افشاری‌راد، مینو (۱۳۷۹). فرهنگ علوم سیاسی، تهران: نشر چاپار.
- امام خمینی (ره) (۱۳۴۲). البیع، ج ۲، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
- بریتون، کرین (۱۳۶۲). از انقلاب مذهبی کرمول تا انقلاب سرخ لنین، ترجمه محمود عنایت، بی‌جا، هفته.
- بشیریه، حسین (۱۳۹۰). انقلاب و بسیج سیاسی. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- بیزنی، علی و یوسف‌پور، احمد (۱۳۹۹). «انقلاب اسلامی ایران، نقشه راه جهان گرایی در اندیشه سیاسی امام خمینی (ره)»، جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی، دوره ۱، شماره ۱(۱)، صص ۲۶-۱.
- جمعی از نویسندگان (۱۳۸۵). انقلابی متمایز؛ جستارهایی در انقلاب اسلامی ایران، تهیه پگاه حوزه، قم: مؤسسه بوستان کتاب.
- حاجی حسن، ملیحه و غفاری هاشجین، زاهد (۱۳۹۷). «موفه‌های رهبری امام خمینی (ره) در فرآیند انقلاب اسلامی (با تاکید بر بعد بنیانگذاری)»، فصلنامه پژوهشنامه انقلاب اسلامی، زمستان، شماره ۲۹، صص ۴۳-۲۳.
- حسینی‌زاده، سید محمدعلی و شفیعی اردستانی، رضا (۱۳۹۶). «تحلیل دوره‌های زمانی گفتمان انقلاب اسلامی با تکیه بر رهبری امام خمینی»، پژوهشنامه متین، سال نوزدهم، زمستان، شماره ۷۷، صص ۴۳-۲۱.
- دهشیری، محمدرضا و سلامت، امیرحسین (۱۳۹۹). «نظام سلطه در اندیشه و دیدگاه مقام معظم رهبری»، فصلنامه جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی، دوره ۱، شماره ۴(۴)، صص ۶۸-۲۹.
- رحمانی تیرکلایی، حسین (۱۴۰۱). «بررسی علل اجتماعی شکل‌گیری انقلاب اسلامی»، فصلنامه جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی، دوره ۳، شماره ۱(۹)، صص ۲۳-۷.
- رکابیان، رشید (۱۳۹۷). «دستاورد‌های آموزشی و علمی چهل ساله انقلاب اسلامی»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال پانزدهم، زمستان، شماره ۵۵، صص ۳۴-۷.
- رکابیان، رشید (۱۴۰۱). «تحلیل محتوایی پیامهای حضرت امام (ره) در سالهای ۱۳۵۶-۱۳۵۷ و تأثیر آنها بر روند پیروزی انقلاب اسلامی»، فصلنامه جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی، دوره ۳، شماره ۲(۱۰)، صص ۲۱۸-۱۹۳.

روشه، گئی (۱۳۷۹). مقدمه‌های بر جامعه‌شناسی عمومی: کنش اجتماعی، هما زنجانی‌زاده، مشهد: دانشگاه فردوسی.

سرایبی، حسن؛ فتحی، سروش؛ زارع، زهرا (۱۳۸۷). «روش کیفی در مطالعات اجتماعی (با تأکید بر روش تحلیل گفتمان و تحلیل گفتمان انتقادی)»، پژوهشنامه علوم اجتماعی، سال دوم، شماره سوم، صص ۸۳-۱۰۵

سیاهپوش، امیر (۱۳۹۷). «نتایج و دستاوردهای انقلاب اسلامی در منظر آیت‌الله خامنه‌ای»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال ۱۵، زمستان، شماره ۵۵، صص ۱۶۴-۱۴۱.

شاکری زواردهی، روح‌الله و مولوی وردنجانی، عیسی (۱۳۹۷). «آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی و تحقق تمدن نوین دینی با تأکید بر اندیشه‌آیت‌الله خامنه‌ای»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال ۱۵، شماره ۵۵، صص ۹۹-۱۲۰.

شیرودی، مرتضی (۱۳۸۵). «آسیب‌شناسی انقلاب اسلامی و تئوری ترمیدوری بریتونی»، فصلنامه‌ی رواق اندیشه، شماره‌ی ۳۹.

صالح اصفهانی، اصغر (۱۳۸۷). الگوی مدیریت راهبردی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران (پایان نامه دکتری)، تهران، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده مدیریت راهبردی.

صدرا، علیرضا و راعی، جلال (۱۳۸۹). «الگوی راهبردی - فرهنگی برای دولت زمینه‌ساز ظهور»، دانشگاه عالی دفاع ملی، ماهنامه راهبرد بومی، سال هشتم شماره ۱۰۵.

صدیق، میرابراهیم (۱۳۹۹). «تأثیر انقلاب اسلامی و دیدگاه‌های امام خمینی (ره) بر جنبش‌های اسلامی عراق»، فصلنامه جامعه‌شناسی انقلاب اسلامی، دوره ۱، شماره ۳ (۳)، صص ۱۸۲-۱۵۵.

کارلوت، پیتر (۱۳۸۳). انقلاب و ضد انقلاب، ترجمه حمید قانع، تهران: آشیان.

کیخا، نجمه (۱۳۹۶). «چارچوبی برای تحلیل انقلاب اسلامی در اندیشه امام خمینی»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، سال چهاردهم، زمستان، شماره ۵۱، صص ۲۰۲-۱۸۵.

مصباح یزدی، محمدتقی (۱۳۹۲). «انقلاب اسلامی و ریشه‌های آن»، تدوین و نگارش: قاسم شبان‌نیا، قم: انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، چاپ ششم.

نادی، حمیدرضا (۱۳۹۲). الگوی راهبردی حفاظت اطلاعات ملی، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی

هاشم‌زهی، نروز؛ صبوری خسروشاهی، حبیب و نادری‌فر، بهروز (۱۳۹۶). تحلیل ارزش‌های استکبارستیزانه در ایدئولوژی انقلاب اسلامی (مقایسه اندیشه امام خمینی و آیت الله خامنه‌ای)، پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شرق.

- Common, D. (1978). A Theoretical Model for Curriculum Implemntion. Doctoral Dissertation, Ottawa University. Retrieved on 10.03.2010 from
- Demirci, Süleyman (2013) The Iranian Revolution and Shia Islam: The Role of Islam in the Iranian Revolution (İran Devrimi ve Şii İslam: İran Devriminde İslam'ın Rolü Ne Oldu?), *H i s t o r y S t u d i e s* Volume 5, Issue 3 p. 37-48.
- Eisenstadt, Michae l (2011) Iran's Islamic Revolution:Lessons for the Arab Springof 2011?, Center for Strat egic ReSEARCH, National Defense University.